

РОЗДІЛ IV. Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво та реставрація

УДК 7.05:355.01

Вертипорох А.С.,
*магістр кафедри вокально-хорового,
хореографічного та образотворчого мистецтва
факультету початкової освіти та мистецтва,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна
(anton.vertyporokh@gmail.com)*

Роль інституційної системи мистецтва під час війни

У статті висвітлено діяльність інституційної системи мистецтв під час війни, роль мистецьких інституцій у розв'язанні безпекових питань у галузі мистецтва, організації мистецьких проєктів як в Україні, так і за кордоном, допомога митцям в умовах війни бути почутими і побаченими. Розглянута основна функція інституційності як під час війни, так і в мирний час.

Ключові слова: українське мистецтво, мистецькі інституції, війна, галерея, виставки, митці.

The role of the institutional system of art during the war

The article highlights the activity of the institutional system of arts during the war. This paper considers the role of art institutions in solving security issues in the field of art, in organizing art projects both in Ukraine and abroad, and in helping artists to be heard and seen in the conditions of war. The main function of institutionality both during wartime and during peacetime is considered.

Keywords: Ukrainian art, art institutions, war, gallery, exhibitions, artists.

Постановка проблеми. Лише відлагоджені, розгалужені, розвинені, максимально наближені до зразків найкращих сучасних інституційних світових моделей, мистецькі інституції можуть уповні виконувати функцію всебічної підтримки функціонування мистецтва

в мирний, а особливо у воєнний час. Щоб зрозуміти що для цього потрібно, ми і розглядаємо роль інституцій мистецтва під час війни.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У працях вітчизняних культурологів, істориків, мистецтвознавців розкриті та детально представлені аспекти і результати мистецької інституційної діяльності в Україні, але, в основному, в довоєнний період. Це синергетична концепція культури А. Свідзинського в його монографії «Самоорганізація і культура», це публікації та монографії А. Асєєва, О. Берегової, Л. Баранович, М. Куценка, А. Півненко. Ю. Богуцького, В. Шейка, Г. Романенко, В. Шатунова. Роль культурних інституцій у воєнний період розглянуто в матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції «Новітні дослідження культури та мистецтва: пошуки, проблеми, перспективи» від 18 травня 2023 р. Інституційна теорія мистецтва висунута американським дослідником філософії мистецтва Дж. Дікі ставить мистецтво як інституцію в один ряд з наукою, політикою та бізнесом. Німецькі філософи і соціологи Т. Адорно (1903–1969) та Ю. Габермас в минулому столітті писали про неможливість подальшого розвитку мистецтва без його соціалізації.

Мета статті. Висвітлити і проаналізувати проблеми та виклики, що стоять перед інституційною мистецькою системою України сьогодні, під час війни з російськими загарбниками, окреслити ключові аспекти у реалізації завдань зі збереження, функціонування та розвитку українського мистецтва в умовах надскладного сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення і розвиток інституційної системи мистецтва в Україні розпочалось у 90-х рр. ХХ ст. Цей процес проходив поступово та дуже повільно. Система формувалась зі старих трансформованих та нових мистецьких організацій і артпросторів. У 2014 р., на початку війни нові сучасні інституції мистецтв в Україні були переважно зайняті репрезентативною експлуатацією мистецтва, створюючи викривлене поняття самого сучасного мистецтва, яке в українському культурному полі асоціюється з поняттям ринкової економіки та розвитком технологій. Небезпечним також було перетворення

інституцій в догмати та інструменти влади. Митці прагнули не просто бути митцями, які займаються на загал власною, яка не впливає на суспільство, діяльністю, а впливати на соціально-економічні та політичні події в Україні, інтегруватися, вийти за межі художніх кулуарів на публіку, мати змогу висловитись через мистецтво і бути почутими. Як виявилось, для цього потрібна була розгалужена, розвинена інституційна система. Як показала війна, її стан – це важливий елемент національної безпеки та збереження державності країни. «За відсутністю музею сучасного мистецтва як структурованого архіву, історія мистецтв пишеться різними групами та індивідами на свій лад, а в приватних інституціях панують неоліберальний менеджмент та прекарність праці. Прикладом для мого аналізу обрано ПАЦ, хоча це не єдине проблемне місце» (Рідний, 2022: ел. р.).

Повномасштабне вторгнення російської армії 24 лютого 2022 р. стало шоком для більшості суспільства. Перші декілька місяців мистецький світ завмер. Війна внесла корективи у кожне життя, яке поділилось на «до» та «після». Дуже швидко до багатьох митців прийшло усвідомлення збереження пам'яті цих жахливих подій через мистецтво, усвідомлення необхідності фіксації всього пережитого, переосмисленого тут і зараз, щоб не залишитись з дефіцитом досвідів. З початком повномасштабного вторгнення спрацювали сталі міжнародні зв'язки приватних галерей, артрезиденцій, мистецьких центрів, безліч міжнародних інституцій зголосились прийти на допомогу українським митцям, багато з яких залишились без житла, майстерень, засобів існування, але продовжують створювати мистецькі твори. Їм пропонують перебування на своїй території, фінансову та іншу допомогу.

Якщо розглянути діяльність одних з найбільших інституцій мистецтва в Україні, то побачимо, що десять років війни з Росією показали, якими сильними і водночас крихкими можуть вони бути, як вони можуть посипатися водночас, а потім перегрупуватися і швидко налаштуватися на плідну працю, стати ще більш ефективними. Український Дім в перші місяці війни працював у форматі виставки

плакатів на своєму фасаді. Але згодом як одна з найбільших державних інституцій країни зорієнтувалась на людину, її внутрішні проблеми, травматичний досвід, її потреби в компенсації емоцій та вражень, щоб вистояти і вижити. «Виставкова програма складається за принципом збалансованого представлення сучасного українського мистецтва та спадщини і занурення глядача у їх контексти з метою зміцнення культурного фундаменту, глибшого і більш об'ємного розуміння історичного спадку та сьогодення, осмислення майбутнього» (Б. а., 2024: ел. р.).

У 2022 як і в 2014 р. Міністерство культури тотально провалило евакуацію об'єктів культурної спадщини. Однак, внаслідок консолідації культурної спільноти, феноменально спрацювали волонтерські проєкти щодо евакуації музеїв, був створений антикризовий музейний центр, спрямований на «фінансову, організаційну та людську підтримку невеликих регіональних музеїв і їхніх команд у кризовий воєнний час» (Б. а., 2022: ел. р.). Тільки зараз створюються чіткі алгоритми збереження та переміщення музейних й архівних колекцій в безпечні місця. Під час війни гостро постало питання створення реєстру втрачених творів мистецтва та пам'яток культури. Другого лютого 2023 р. Міністр культури та інформаційної політики України О. Ткаченко заявив про створення робочої групи Art Sanct Task Force, яка займатиметься відстежуванням незаконного продажу предметів мистецтва, що були викрадені та вивезені за межі України. Голова Національного агентства з питань запобігання корупції заявив про намір створити базу даних творів мистецтва, викрадених з українських приватних та державних колекцій, з метою їх ідентифікації і повернення в Україну. Варто активно просувати тему повернення вкрадених творів мистецтва та культурної спадщини на міжнародних майданчиках, використовуючи як інструмент впливу міжнародні договори, конвенції та міжнародне право.

Така системотворча інституція, як Український культурний фонд, презентувала грантові програми на 2024 р. одна з яких – «Відновлення культурно-мистецької діяльності». Мабуть, найбільшу увагу треба приділити нішовим культурним продуктам, що

спрямовані на розвиток культурної спадщини та на сучасне українське мистецтво, яким важко вижити без фінансової підтримки. На нашу думку, варто переглянути систему фінансування незалежних і державних інституцій. Щоб Україні стати і залишитись важливим осередком сучасного мистецтва, необхідна системна фінансова державна підтримка та функціонування сильних мистецьких інституцій.

Ще однією із державних інституцій є Український інститут, основні функції якого – налагодження міжнародних зв'язків у сфері культури та мистецтва між людьми й інституціями, створення можливостей для взаємодії та співпраці України з рештою світу. Це ключова вітчизняна інституція, що афільована до Міністерства закордонних справ для «зміцнення міжнародної і внутрішньої суб'єктності України засобами культурної дипломатії» (Б. а., 2018: ел. р.). На сьогодні Український інститут – найактивніший гравець на полі культурної дипломатії. Першою філією, яку відкрили вже в 2022 р., в перший рік повномасштабного вторгнення, була Філія Українського інституту в Берліні. Відбулось успішне відкриття філії і у Франції. Цій інституції вдається успішно залучати донорські кошти, здійснювати проєкти спільно з міжнародними партнерами. Дуже важливо, щоб присутність нашої країни там, де працюють її філії була б системною та всеохопною, та мала підтримку як на державному рівні, так і від донорів та партнерів. Філії Українського інституту за кордоном сприяють поглибленню розуміння внутрішньої політики конкретної країни, що якісно впливає на взаємодії з нею, легше визначитись з темами та наративами, з якими там варто працювати. Присутність VI як національного інституту культури в інших країнах – це системна презентація нашої культури і мистецтва, це мова про те, що Україна не завітала на кілька днів, вона планує залишитися, і це точно вигідно Україні. У відповідь на величезне зацікавлення нашою країною, нашою культурою, VI запустив сайт «англомовний путівник Insight UA» – це інформаційна платформа з інформацією про митців, інституції, культурні події та проєкти в українській культурі як для фахівців, так і для просто зацікавленої

аудиторії. Після повномасштабного вторгнення була розроблена нова програма ЕКСТЕР, що сприяє обміну та співпраці між українськими та зарубіжними митцями, що посилює присутність України в міжнародній мистецькій спільноті. Міждисциплінарна програма покликана розповісти іноземним аудиторіям про українські імена, контексти та явища, які не завжди відомі за кордоном як українські, але залишили слід у світовій культурі. Український інститут створив довгострокову програму «Visualise» з підтримки виставкових проєктів за кордоном. Вона дає можливість співпрограмування, до фінансування та інформаційної підтримки міжнародних виставок, що сприяють налагодженню інституційної співпраці і просуванню українського мистецтва.

Увечері 5 листопада 2023 р. напередодні свого 124-річчя постраждав від ракетної атаки Одеський національний художній музей, який є частиною світової спадщини ЮНЕСКО. Внаслідок атаки «було пошкоджено 7 експозицій з творами сучасних художників. Зіпсовано стіни пам'ятки архітектури...» (Б. а., 2023: ел. р.). Музей відновлюється і не зупиняє роботу – це проєкт інклюзивності, тобто створено експозиційний простір для людей з порушенням слуху та зору, надалі проводиться плідна робота із наближення музейного колекціонування до художніх серійних практик сучасного мистецтва, проходить активна виставкова робота сучасного мистецтва, в т.ч., для зборів грошей на ЗСУ.

Парадокс, але третій рік в умовах повномасштабної війни мистецтво переживає піднесення. Сьогоднішнє виставкове життя – це надзвичайно широкий діапазон мистецьких напрямів. Пожвавилась робота галерей, особливо в рази збільшилась їхня діяльність у тандемі з зарубіжними та міжнародними інституціями культури. За час повномасштабної війни музеї перестали виконувати звичну роль зберігання. У багатьох випадках вони стали провідниками сучасного мистецтва. У нашої країни з'явився історичний шанс на відродження культурного простору нації.

Дуже показова роль музейних інституцій щодо збереження наших культурних надбань на прикладі найбільшої в Україні

Львівської національної галереї мистецтв імені Б. Г. Возницького. З початком повномасштабного вторгнення за допомогою своїх довготривалих дружніх професійних зв'язків з литовськими, польськими та італійськими мистецькими інституціями, галерея організувала довготривалі виставки своїх найцінніших експонатів в Литві та Польщі, за підтримки Академії Каррара у Бергамо. В самій галереї «... до того неможлива, можливість відкрилася перед сучасними українськими мистцями, які отримали змогу виставлятися в локаціях та залах, в яких до того експонувалися Франціско Гойя (1746–1828), Хосе Рібера (1591–1652), Жорж де ла Тур (1593–1652), Лука Джордано (1634–1705), Антон ван Дейк (1599–1641)... І на наших очах ... багато хто з них створив цілі мистецькі високохудожні цикли, які ввійдуть чи вже ввійшли у канон не лише сучасного українського мистецтва, але й у світовий контекст» (Возняк, 2023: ел. р.).

У простір Національного музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, що у Києві, звільнений від експонатів, переміщених в безпечні сховища, теж завели сучасне мистецтво і різні арт-проекти. Незважаючи на те, що сам музей постраждав під час ракетних атак, він поступово відновлюється, а керівники бачать його роль не лише у збереженні експонатів, але й в розробці програм для розвитку інституції. Тому музей став простором формування ідей, візій, комунікації з мистецтвом. Додалась ще функція прихистку й опіки. Музей став прихистком для українських митців, що виїхали з окупованих територій. «Експонати Музею Ханенків ... беруть участь у європейських виставках, адже це важлива частина комунікації про Україну та її культуру. Так музей співпрацює з Національним музеєм у Вільнюсі, Королівським замком у Варшаві, паризьким Лувром» (Котович, 2023: ел. р.).

Однак за всі роки незалежності України Міністерство культури, на жаль, так і не створило державний музей сучасного мистецтва, не знайшло для нього фізичного простору. 2023 року громадська організація «Музей сучасного мистецтва» запустила музейну мережеву інституцію нового типу UMCA, або «Український музей сучасного мистецтва», яка надалі буде складатися з музеїв сучасного

мистецтва у всіх регіонах України, а не тільки в Києві. В задумі вони будуть об'єднані спільною колекцією, спільним баченням майбутнього, спільними ціннісними поглядами на свою діяльність, спільним баченням своєї місії і будуть взаємодіяти через спільну цифрову платформу, яка вже створена і надасть доступ до впорядкованої бази творів українського мистецтва другої половини XX та XXI ст. із державних та приватних колекцій. Станом на сьогодні UMCA не має свого приміщення, нараховує лише 116 робіт, створених після повномасштабного вторгнення Росії в Україну і придбаних за кошти міжнародних донорів. Громадська організація «Музей сучасного мистецтва» опікуватиметься створенням мережі, провадитиме діяльність на різних майданчиках як резидент або співорганізатор мистецьких подій, буде опікуватися колекцією та цифровою платформою аж до моменту передачі цих активів до музейного фонду України після появи державного музею сучасного мистецтва, необхідність створення якого ГО МСМ адвокатує з моменту свого заснування.

Висновки. Отже, інституційна система мистецтва в Україні під час війни, стала і працююча, повинна розв'язувати безпекові питання в області мистецтва, вона необхідна для підтримки спільноти, розвитку мистецьких практик та мистецького середовища, допомоги митцям, які продовжують працювати і під час війни. Під час війни Інституції вирішують важливе комунікаційне завдання. Для цього, як ми бачимо, реальності війни пришвидшили розвиток стратегій інформаційного простору в мистецтві. Важливо показувати наше мистецтво за кордоном, важливо, який образ нашої країни з'явиться в уяві пересічного європейця, нас не повинні сприймати через картинку, яку створила для нього про нас Росія. А це наполеглива довготривала «лагідна дипломатія», мистецтво в якій відіграє надважливу роль. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну нам дуже допомагають інституції культури зарубіжних країн в організації показів та створенні мистецьких проєктів, розв'язанні безпекових питань, збереженні культурних цінностей Україн, і нам треба брати найкраще з їх багаторічного досвіду. Головне—

інституційна система повинна унеможливити згасання української культури, яке ми вже бачили в історії нашої країни.

Список використаної літератури

1. [Б. а.] (2018). Український інститут. *Місія*. URL : <https://ui.org.ua/mission/> (дата звернення : 03.03.2024).
2. [Б. а.] (2022). Львівський муніципальний мистецький центр. *Презентація ініціативи «Музейний кризовий центр»*. URL : <https://www.lvivart.center/prezentacziya-inicziatyvy-muzejnyj-kryzovyj-czentr-video/> (дата звернення : 06.03.2024).
3. [Б. а.] (2023). Шість пам'яток архітектури пошкоджено внаслідок ворожої атаки по Одесі. URL : <https://omr.gov.ua/ua/news/235345/> (дата звернення : 08.03.2024).
4. [Б. а.] (2024). Виставкова програма Українського Дому. URL : <https://www.uadim.in.ua/exhibition-program> (дата звернення : 03.03.2024).
5. Возняк, Т. (2023). Досвід організації музейної діяльності в ситуації війни. URL : <https://lvivgallery.org.ua/news/taras-voznyak-dosvid-organizaciyi-muzeynoyi-diyalnosti-v-sytuaciyi-viyny> (дата звернення : 08.03.2024).
6. Котович, С. (2023). Культура під час війни. Північ. *Музей Ханенків: берегти надбання й розповідати історії*. URL : <https://www.ukrainer.net/kultura-i-viyna-pivnich/> (дата звернення : 04.03.2024).
7. Рідний, М. (2022). *Хороший, поганий, інший: інституційна критика в українському мистецтві*. URL : <https://zaborona.com/instytucijna-krytyka-v-ukrayinskomu-mystecztvi/> (дата звернення : 07. 03.2024).